

Naar duurzamere productie- en consumptiepatronen?

Over ecologische en sociale labels

Esmeralda Borgo

Wetenschappelijk medewerker Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (Universiteit Gent)

"Mensen staan centraal in de zorg voor duurzame ontwikkeling. Zij hebben recht op een gezond en productief leven in harmonie met de natuur."

"Het recht op ontwikkeling moet zodanig worden gerealiseerd dat op rechtvaardige wijze wordt voorzien in de behoeften op het gebied van ontwikkeling en milieu van zowel huidige als toekomstige generaties."

(Verklaring van Rio de Janeiro inzake Milieu en Ontwikkeling, beginselen 1 en 3)

Op de Wereldconferentie in Rio de Janeiro over Milieu en Ontwikkeling werd op 14 juni 1992 Agenda 21 goedgekeurd. Agenda 21 is een actieprogramma voor de 21e eeuw gebaseerd op de principes uit de Verklaring van Rio inzake milieu en ontwikkeling. Het omvat 40 hoofdstukken met verschillende programma-terreinen waarvan de toepassing moet leiden tot 'duurzame ontwikkeling'. Duurzame ontwikkeling wordt in de meest algemene vorm omschreven als 'een ontwikkeling die tegemoet komt aan de noden van het heden zonder de behoeftevoorziening van de komende generaties in het gedrang te brengen'. Centraal in de definitie van duurzame ontwikkeling is de term "noden", m.a.w. "behoeften". Dit heeft enerzijds betrekking op de toekomstige generaties: het leefmilieu moet beschermd worden zodat toekomstige behoeften vervuld kunnen worden. Het heeft anderzijds betrekking op de huidige generatie die ook in haar behoeften moet kunnen voorzien. Het accent bij dit laatste ligt op de ontwikkelingsmogelijkheden van derde en vierde wereld. Zo heeft duurzame ontwikkeling, naast een ecologische en economische, een duidelijke sociale dimensie.

Verder dan de bedrijfspoot

De rol van diverse doelgroepen wordt in Agenda 21 sterk onderstreept, waaronder ook

die van het bedrijfsleven¹: "Business and industry ... and their representative organizations should be full participants in the implementation and evaluation of activities related to Agenda 21".

De milieuwetgeving is er sterk op gericht te vermijden dat afval en emissies in ons milieu terecht komen. Bedrijven antwoorden daarop door de nodige zuiveringsinstallaties te voorzien of, in een gunstiger geval, de productieprocessen als dusdanig te ontwerpen dat er in het bedrijf zo weinig mogelijk afval en/of emissies gecreëerd worden. Een bedrijf maakt echter, via de grond- en hulpstoffen en het (tussen)product, deel uit van een keten.

Een daadwerkelijke milieuzorg zal trachten rekening te houden met de milieuproblemen die zich kunnen voordoen in de hele keten. Het volgende voorbeeld uit het recente verleden illustreert de noodzaak tot dit ketengericht denken. Op 21 december 1978 werd de Europese Richtlijn (79/117/EEG) goedgekeurd, 'houdende verbod van het op de markt brengen en het gebruik van bestrijdingsmiddelen bevattende bepaalde actieve stoffen'. In deze Richtlijn werd sterk de nadruk gelegd op de gevaren die het gebruik van de vernoemde bestrijdingsmiddelen met zich meebrengen. Echter, artikel 5 van de Richtlijn bepaalde dat de zorg voor mens en milieu ophoudt

aan de grenzen van de Europese Gemeenschap: "De onderhavige Richtlijn heeft geen betrekking op bestrijdingsmiddelen bestemd voor... uitvoer naar derde landen". Naast het feit dat het streven naar een duurzame ontwikkeling op zich de verantwoordelijkheid voor een mondiale milieuzorg met zich meebrengt, moet, uit louter eigenbelang, deze zinsnede met de nodige argwaan bekeken worden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het volgende. Enkele van de stoffen uit deze Richtlijn (DDT, toxafeen, HCH, chloordaan, aldrin en endrin) werden uitgevoerd om als insecticide te gebruiken in de katoenteelt. Katoen wordt ook als grondstof verwerkt in onze Vlaamse textielindustrie. Nadat katoen behandeld werd, vond men deze insecticides als pollutanten terug in het afvalwater², waaruit ze moeilijk te verwijderen zijn. De Richtlijn was wel ontworpen om vervuiling van de Europese wateren met deze persistente stoffen te vermijden; zij bleef op dit punt echter in gebreke als gevolg van een te eng denkkader.

Een ander, actueler voorbeeld van de noodzaak tot een ketengericht denken is de recente dioxinecrisis, die duidelijk heeft aangevoeld dat het op de markt brengen van gezonde en milieuvriendelijke landbouwproducten enkel gegarandeerd kan worden wanneer de volledige productieketen, vanaf de grondstoffen voor veevoeding tot het eindproduct, gecontroleerd wordt.

In milieuwetenschappelijke kringen geraakt dit ketengerichte denken stilaan ingeburgerd. Zowel milieugevaarlijke stoffen als producten worden gevolgd 'van wieg tot graf', vanaf het ontstaan tot aan de (diffuse) verspreiding in het milieu. Meer en meer is men er zich van bewust dat, naast louter bedrijfsinterne milieuzorg (waarbij de milieuproblemen die ontstaan binnen de bedrijfsmuren worden aangepakt), ook milieugericht ketenbeheer, waarbij de milieuproblemen van een product van grondstoffase tot afvalfase benaderd worden, noodzakelijk is. Om producten te beoordelen wordt de methodiek van de levenscyclus-evaluatie (LCA of *life cycle assessment*)

gebruikt. Met deze methodiek worden grondstofstromen en afval- en emissiestromen in kaart gebracht, waarna men nagaat welke impacten deze stromen hebben ten aanzien van diverse milieuproblemen zoals het broeikaseffect, de ozonaantasting, toxiciteit voor de mens en de ecosystemen, enzovoort. Op basis van de resultaten van de LCA kunnen vervolgens verbeteringen aangebracht worden in de levensloop van het product.

Eén van de bekende toepassingen is de milieukeur of het ecolabel. Het instrument "label" wordt hier algemeen omschreven als een vrijwillig instrument waarbij een welbe-

Om in een verenigd Europa niet langer een verscheidenheid aan milieukeursystemen te hebben, werd een Europees milieukeurmerk in het leven geroepen, De Margriet.

paald kenmerk (logo) wordt aangebracht op een product, indien dit product zich op basis van een aantal welomschreven criteria onderscheidt van andere producten binnen dezelfde productcategorie en indien dit door een onafhankelijke derde is bevestigd. De bedoeling van een label is informatie te voorzien voor de consument. De aanwezigheid van een label op een product wijst op een bepaald kwaliteitskenmerk en biedt op die manier een concurrentieel voordeel voor de producent.

Er bestaan reeds verschillende ecolabels: 'Umweltzeichen Blauer Engel' in Duitsland, 'Milieukeur' in Nederland, 'Nordic Swan Label' in Scandinavië. Sommige milieukeuren worden toegekend op basis van een unicriterium-analyse: een dergelijk ecolabel wordt op het product aangebracht wanneer het zich voor één aspect in milieuvriendelijke zin onderscheidt van concurrerende producten (bv. papier uit 100% recyclage). Bij andere, veelal recentere milieukeursystemen wordt het product onderworpen aan een multicriteria-analyse. Deze criteria worden vastgesteld door vooraf een LCA van de productgroep te verrichten. Ze worden op zodanige wijze omschreven dat slechts een beperkt percentage van de markt aan de criteria kan voldoen. Ook het Europe-

se ecolabel hanteert deze methode om milieucriteria van producten vast te leggen. Dit label, de 'Margriet', werd in het leven geroepen om in een ééngemaakt Europa niet langer een verscheidenheid aan milieukeursystemen te hebben. Het gaat ook hier duidelijk om een keurmerk dat wordt toegekend aan producten die zich op milieuvlak positief onderscheiden. De criteria worden in principe dusdanig bepaald dat gelabelde producten tot de 5 à 30%³ beste behoren van de op de Europese markt verhandelde producten. Net zoals in de andere Europese lidstaten is ook in België een zogenoemde *Competent body* opgericht (KB van 29 augustus 1997) die instaat voor het toekennen en het beheer van de Europese Milieukeur.

Niet alleen voor het milieu

Ondanks het feit dat het concept 'duurzame ontwikkeling' een sociale component inhoudt, blijkt dit aspect bij de operationalisering slechts marginale aandacht te krijgen. Ook de wetenschappelijke wereld blijkt nog vaak op dit punt in gebreke⁴ te blijven. Het is veelal onafhankelijk van de bovenvermelde ontwikkelingen in het debat over milieu en duurzame ontwikkeling, dat één en ander in beweging is in verband met de sociale prestatie van organisaties (bedrijven) en producten.

Als gevolg van diverse consumentenacties stond het instrument 'gedragscode' (*code of conduct*) de laatste jaren vaak in de kijker. Naast initiatieven van NGO's (bv. de Schone Kleren Campagne) worden ook gedragscodes ontwikkeld door individuele bedrijven (veelal multinationale ondernemingen). Deze laatste worden fel bekritiseerd door de NGO's omwille van de inhoudelijke afzwakking en het gebrek aan een controle voor het al dan niet opvolgen van de bepalingen uit de gedragscode. Ook de veelheid aan gedragscodes met telkens andere bepalingen is voorwerp van terechte kritiek. Daarnaast blijkt dat, ook bij de NGO's, de monitoring moeizaam verloopt. De noodzaak tot een systematische aanpak wordt wel sterk aangevoeld en er worden in de NGO-wereld nu initiatieven genomen om de methodes beter te structureren. Zo is in Nederland een 'Stichting Eerlijk Handelshand-

vest' opgericht die werkt aan een methode voor toepassing en opvolging van de gedragscode die zij voorstellen. Zowel de bedrijfs-wereld (textiel) als de vakbond zijn hier actief bij betrokken. *Magasins du monde* brainstormt samen met *Solidarmonde* (Frankrijk) en CTM (Italië) en ook *Max Havelaar* voelt de noodzaak tot een meer gestructureerde aanpak.

Analoog aan de normen voor kwaliteitszorg- en milieuzorgsystemen (zoals bijvoorbeeld respectievelijk de ISO 9000 en ISO 14000 reeksen) is door het CEP (Council for Economic Priorities) een SA 8000 norm in het leven geroepen. De SA 8000 norm is tot stand gekomen na overleg tussen vertegenwoordigers van het bedrijfsleven (overwegend), NGO's, een vakbond en academici en is inhoudelijk in hoofdzaak gebaseerd op de bepalingen van de conventies van de Internationale Arbeiders Organisatie (International Labour Organisation, ILO). Ondanks gekenmerkt door een vrij stevige inhoudelijke basis, is ook SA 8000 aan kritiek onderhevig omwille van de monitoring. Zo luidt bijvoorbeeld de kritiek van de Schone Kleren Campagne⁵: "Monitors will be advised to use the Guidance Document as the basis for their work, although they are not required to use it. It is unclear what will happen when a monitor ignores - the mostly good - guidelines".

Zowel de gedragscodes als de SA 8000 norm zijn gericht op de organisatie (het bedrijf). Er bestaan ook diverse sociale labels of sociale keurmerken voor producten. Ook hier moet worden opgemerkt dat sommige van deze labels zich beperken tot één criterium. Bijvoorbeeld, het label dat wordt toegekend door de Abring Foundation for Children's Rights, beperkt zich tot de problematiek van kinderarbeid. Ook het vaak geciteerde 'Rugmark' label is vrij beperkt en richt zich op het voorkomen van kinderarbeid en het garanderen van een minimumloon. Andere labels zijn wel ruimer, maar die sociale beoordelingen blijken toch niet de volledige keten, van wieg tot graf, te beschouwen. Ze beperken zich (in het beste geval) tot de rechtstreekse leveranciers en/of onderaannemers.

Ook op het vlak van sociale labels dreigt

er een wildgroei te ontstaan van diverse initiatieven met elk andere criteria en andere methodes. Terwijl vele initiatieven met betrekking tot ecolabels afkomstig zijn van overheden, worden de sociale labels in hoofdzaak het leven ingeblazen door NGO's (bv. Rugmark), werkgeversorganisaties (bv. Flower Label Program), vakbonden, enz. Er is dringend nood aan afstemming. In België was al werk gemaakt van een wetsontwerp 'ter bevordering van sociaal verantwoorde productie' dat op 28 april '99 door de Kamercommissie is goedgekeurd. Dit wetsontwerp schept een kader voor het creëren van een certificaat voor sociaal verantwoorde productie en dito label. Het certificaat zou worden toegekend aan ondernemingen die beantwoorden aan een aantal criteria, terwijl het label zou worden aangebracht op de producten van die ondernemingen. De criteria zouden de naleving van de basisconventies van de ILO omvatten, wat neerkomt op het verbod op dwangarbeid, het recht op syndicale vrijheid, het recht van organisatie en collectief overleg, het verbod op discriminatie en een minimumleeftijd voor tewerkstelling. Het certificaat (en dus ook het label) zou enkel worden toegekend indien ook de onderaannemers en de leveranciers dezelfde toetsingscriteria naleven. Dit wetsontwerp leek een eerste stap in de goede richting. Aangezien het nog aanhangig was op 5 mei '99, bij de ontbinding van het Parlement, is de toekomst ervan nog onzeker.

'Eco' of 'soc'?

De integratie van ecologische en sociale overwegingen is nog niet aan de orde. Consumenten moeten nu nog de keuze maken tussen bijvoorbeeld koffie met een biolabel of koffie met een sociaal label. Het is dan ook niet verwonderlijk dat één van de conclusies op het forum van 14 december '98, georganiseerd door de consumentenorganisatie OIVO, was, dat het sociale én het ecologische voorwerp moeten uitmaken van één enkele en dezelfde labeling, rekening houdende met hun specifieke criteria. Bovendien stelt men dat «inzake sociale labeling een voorbeeld kan worden genomen aan het Europees milieu-

keurmerk... Deze verordening kan als voorbeeld gelden voor een Europees wettelijk kader inzake sociale labels. Op termijn zou het nuttig zijn om een label uit te bouwen dat een product beoordeelt op zowel ecologische als sociale criteria»⁶.

Na meer dan vijf jaar onderzoek benadrukt het Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (CDO) aan de Universiteit Gent dat de ecologische en de sociale aspecten van een product samen beschouwd moeten worden. Zo zouden bijvoorbeeld ecolabels, in het licht van duurzame ontwikkeling, een sociale basis moeten hebben. Met andere woorden, een ecolabel zou enkel toegekend mogen worden indien aan een aantal randvoorwaarden op sociaal vlak wordt voldaan. Dit betekent concreet dat bedrijven geen label zouden mogen krijgen wanneer ze niet aan de minimumvoorwaarden van de universele mensenrechten kunnen voldoen, ook al behoren ze op ecologisch vlak tot de beste 30%. Dit is nu niet het geval. Momenteel wordt bij het concurrentiële voordeel van bijvoorbeeld het Europese ecolabel enkel rekening gehouden met de ontwikkelingsmogelijkheden van toekomstige generaties, terwijl aanvaardbare levensvoorwaarden voor deze generatie uit het oog worden verloren. Het noodzakelijke sociale aspect van het label betreft het voldoen aan een aantal essentiële minimumeisen van menswaardige productieomstandigheden. Het gaat dus niet om een aantal kenmerken waarmee een onderscheid ten opzichte van de concurrentie wordt nagestreefd, zoals het geval is bij het ecolabel, maar om absolute minimumvoorwaarden. Ook omgekeerd kan worden gesteld dat veel initiatieven met betrekking tot sociale codes, labels en/of certificering geen rekening houden met de leefmilieuvorwaarden waarin toekomstige generaties zullen moeten leven. 'Eco' en 'soc' moeten dus dringend worden gekoppeld.

Evaluatie-checklist

De DWTC (Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden) heeft in '97 een onderzoek goedgekeurd dat als doel heeft een checklist te ont-

wikkelen voor de evaluatie van de sociale en ecologische aspecten van een product. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door het CDO. Bij het samenstellen van de checklist zijn de onderzoekers uitgegaan van de volgende stellingen:

- De evaluatie moet zo integraal mogelijk zijn. Sociale effecten en milieueffecten stoppen niet aan de grenzen van de eigen fabriekspoort en ook niet aan die van de leveranciers en onderaannemers. Er moet tenminste gepóógd worden om een evaluatie van de grondstoffase tot de afvalfase te verrichten. Indien bepaalde stappen in de keten niet opgenomen kunnen

genomen voor een milieuvriendelijk bosbeheer.

Voor de praktische uitwerking van de checklist heeft het CDO zich in een eerste stap beperkt tot de belangen van de werknemers. Bij uitbreiding zullen uiteraard ook de belangen van de andere stakeholdergroepen opgenomen worden. Wat het milieu-aspect betreft, wordt de methodiek van de LCA gehanteerd. Dit betekent dat wordt nagegaan welke impact de productie van het bestudeerde product heeft op milieuproblemen zoals de klimaatwijziging, de stratosferische ozonaantasting, de smogvorming, verzuring, vermisting, de her-

Ook op het vlak van sociale labels dreigt er een wildgroei te ontstaan van diverse initiatieven, met elk andere criteria en andere methodes.

nieuwbare en niet-hernieuwbare hulpbronnen, de humane en ecologische toxiciteit, geurhinder en de aantasting van ecosystemen en landschappen. Als basis voor de

ontwikkeling van de checklist die betrekking heeft op de belangen van de werknemers, is gerefereerd naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (meer specifiek de bepalingen die in deze verklaring betrekking hebben op arbeid), de Conventie van de Rechten van het Kind (meer specifiek die bepalingen die betrekking hebben op kinderarbeid) en de fundamentele Conventies van de ILO. In sommige gevallen is ook verwezen naar andere ILO-conventies of zelfs aanbevelingen, m.n. in het geval dat ze bepalingen uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens of van de Conventie van de Rechten van het Kind verduidelijken. Op die manier wordt aandacht besteed aan de aanwezigheid van kinderarbeid, lonen, werkuren, gedwongen en verplichte arbeid en disciplinaire maatregelen, discriminatie en veiligheid en gezondheid. De vernoemde conventies zijn niet door alle UN-lidstaten geratificeerd, verre van. Ze zijn overigens zeer westers getint. Toch is het materiaal waarover een vrij brede consensus bestaat. Aan de hand van deze checklist wordt, in principe, de situatie van elk van de ketenactoren van grondstoffase tot afvalfase in kaart gebracht. Het gaat hier om een analyse-instrument, dat aangewend kan worden als onderdeel van een beheersinstrument - een

worden omwille van praktische redenen, moet dat duidelijk aangegeven worden.

- De meeste ketens zijn grensoverschrijdend. Het gebeurt slechts zelden dat alle organisaties die behoren tot een bepaalde keten, de ketenactoren, zich in hetzelfde land bevinden. Bijgevolg moeten minimumnormen gebaseerd zijn op internationale normen.

- Een integrale aanpak betekent in principe ook dat op sociaal vlak de belangen van alle *stakeholders* in kaart gebracht worden. Stakeholders zijn die groepen en individuen die het functioneren van de organisatie (het bedrijf) beïnvloeden of die hierdoor beïnvloed worden⁷, bijvoorbeeld de aandeelhouders, de werknemers, omwonenden, plaatselijke minderheden. Deze zogenoemde stakeholder-aanpak wordt reeds gehanteerd bij methodieken zoals *social auditing* en *social accounting*. Er dient gezegd dat bijvoorbeeld het FSC-label op dit vlak al een relatief ruime benadering hanteert. Dit FSC-houtcertificaat wordt toegekend aan houtproducten die afkomstig zijn van duurzaam (ecologisch en sociaal verantwoord én economisch leefbaar) beheerde bossen. Hierbij wordt aandacht besteed aan de rechten van de bosarbeiders, maar ook aan die van de inheemse bevolking en de lokale gemeenschappen. Tevens zijn voorwaarden op-

ontwikkeling van de checklist die betrekking heeft op de belangen van de werknemers, is gerefereerd naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (meer specifiek de bepalingen die in deze verklaring betrekking hebben op arbeid), de Conventie van de Rechten van het Kind (meer specifiek die bepalingen die betrekking hebben op kinderarbeid) en de fundamentele Conventies van de ILO. In sommige gevallen is ook verwezen naar andere ILO-conventies of zelfs aanbevelingen, m.n. in het geval dat ze bepalingen uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens of van de Conventie van de Rechten van het Kind verduidelijken. Op die manier wordt aandacht besteed aan de aanwezigheid van kinderarbeid, lonen, werkuren, gedwongen en verplichte arbeid en disciplinaire maatregelen, discriminatie en veiligheid en gezondheid. De vernoemde conventies zijn niet door alle UN-lidstaten geratificeerd, verre van. Ze zijn overigens zeer westers getint. Toch is het materiaal waarover een vrij brede consensus bestaat. Aan de hand van deze checklist wordt, in principe, de situatie van elk van de ketenactoren van grondstoffase tot afvalfase in kaart gebracht. Het gaat hier om een analyse-instrument, dat aangewend kan worden als onderdeel van een beheersinstrument - een

(management)systeem - om ketenactoren te sturen. Er wordt met dit instrument, de 'ketenanalyse', als het ware een foto gemaakt van de huidige situatie.

In eerste instantie is dit instrument samengesteld voor bedrijven die zelf een dergelijke evaluatie van hun product willen verrichten. Bij uitbreiding kan de checklist uiteraard ook gebruikt worden voor instrumenten zoals labels. Dan zou een controle door een onafhankelijke derde moeten gebeuren.

De toekomst voor 'ecosoc'?

De basis voor de invoering van een Europees ecolabel is gelegd en criteria zijn al vastgesteld voor verschillende productgroepen. Dit Europese ecolabel integreert de verschillende initiatieven die in verschillende lidstaten al waren ontstaan. Verdere versnippering kan dus worden voorkomen: de Europese Margriet zorgt voor een efficiënte aanpak. Het is nu de taak aan de verschillende *competence bodies* in de verschillende Europese lidstaten om dit instrument te promoten.

Toch liep deze invoering niet van een leien dakje. Zo heeft de WereldHandelsOrganisatie (World Trade Organisation, WTO) die ontwikkelingen steeds met lede ogen aanzien, vanwege de potentiële effecten die dit instrument zou hebben op de internationale vrije handel.

Het Europese Ecolabel werd er met name van verdacht valse concurrentievoordelen te verlenen aan de eigen Europe-

se producten en bijgevolg niet-Europese producten te discrimineren. Er zijn diverse redenen waarom ecolabels (in het algemeen) ervan verdacht worden te leiden tot protectionisme. Eén ervan heeft betrekking op het feit dat criteria vaak gebaseerd zijn op proces- en productiemethodes (PPM's). In verband met het Europese Ecolabel werd dit duidelijk toen in de loop van 1994-95 een eerste versie verscheen van de ecologische criteria voor papierproducten. Pulp- en papierproducenten uit ondermeer de Verenigde Staten en Canada bekritiseerden deze criteria omdat ze ondermeer betrekking hadden op problemen die zich tij-

dens het productieproces van papier voordoen en niet zozeer tijdens de consumptie- en/of de afvalfase ervan. Zo wordt bijvoorbeeld een ecolabel toegekend aan papier met weinig wateremissies gedurende de productiefase. Het product is voor het overige identiek aan het papier dat meer wateremissies heeft veroorzaakt tijdens de productie. Aangezien er geen herkenningspunt is aan het eindproduct, spreekt men in dit geval van niet-productgebonden PPM-criteria. Duurzame bosbouwpraktijken, maar ook bijvoorbeeld de afwezigheid van kinderarbeid zijn ook niet-productgebonden PPM's. Dergelijke PPM-criteria voor labels hebben, in de context van de wereldhandel, geleid tot een verhitte en ingewikkelde technische discussie. Zo hebben Amerikaanse handelsorganisaties (o.a. de Coalition for Truth in Environmental Marketing Information, Inc.) in 1996 sterk gelobbyd om het ecolabelvraagstuk in zijn algemeenheid te behandelen tijdens de Ministeriële Conferentie te Singapore van de WTO. Zonder succes⁸.

In het licht van de problemen met dit ecolabel ziet het er naar uit dat voor een sociaal (of liefst een ecosociaal) label nog hardere discussies verwacht kunnen worden. In de discussie over de PPM's blijken de meeste sociale criteria inderdaad betrekking te hebben op niet-productgebonden PPM's. Overi-

Een integratie van ecologische en sociale criteria in één label is meer dan wenselijk. Toch is dat voorlopig nog toekomstmuziek.

gens zijn al de nodige voorzorgen genomen om het sociale vraagstuk niet te veel te laten meespelen in de wereldhandel. In de Ministeriële Verklaring⁹, opgesteld tijdens de al eerder vernoemde Ministeriële Conferentie, werd heel expliciet gesteld dat "We reject the use of labour standards for protectionist purposes, and agree that the comparative advantage of countries, particularly low-wage developing countries, must in no way be put into question." Ironisch genoeg staat dan in dezelfde alinea: "We believe that economic growth and development fostered by increased trade and further trade liberalization contribute to

the promotion of these standards". In 1997 probeerde ILO-directeur-generaal Michel Hansenne de discussie over een "globaal sociaal label" op gang te brengen. Opnieuw bleek de vrees voor protectionisme doorslaggevend en bijgevolg is dit idee vrij snel vertikaal geklasseerd. Er is dus nog veel werk aan de winkel.

Noten

- 1/ United Nations, *Agenda 21, the United Nations Programme of Action from Rio*, New York, 1992, p. 237.
- 2/ De Grijsse A., *Mikro-polluënten in textielafvalwater: wat is er van aan en hoe aanpakken?*, Seminarie 'Textiel en water: water en vuur?', Centexbel, 16 december 1991, Oudenaarde.
- 3/ Wanneer snelle technologische ontwikkelingen verwacht worden, kan het percentage lager zijn dan 30%.
- 4/ Een synthesesedocument van het Instituut voor Duurzame Ontwikkeling waarbij de onderzoeken in verband met duurzame ontwikkeling die verricht worden in opdracht van DWTC, vergeleken en geëvalueerd worden, gaf bijvoorbeeld aan dat "de essentie van de analyses en voorstellen door de ecologische dimensie van duurzame ontwikkeling wordt gevormd... De andere dimensies worden ofwel straal genegeerd, ofwel 'zijdelings' aangeraakt, maar nooit op diepgaande wijze behandeld. Natuurlijk is er altijd een of andere uitzondering... maar wanneer andere dimensies worden behandeld moeten de methodologische of empirische lacunes daarvan zonder meer worden onderstreept". Defeyt, (P.), *Productie - en consumptiewijzen: conceptualisering en concretisering van de duurzaamheid* - het aandeel van de studies ondersteund door de DWTC, voorlopig rapport, Brussel, DWTC, 1999, p. 91.
- 5/ <http://www.cleanclothes.org/1/sa8000.htm> (25/02/99).
- 6/ OIVO, *Bewust verbruiken, officieel verslag van het forum van 14 december 1998*, Brussel, p. 173 en 179.
- 7/ vrij vertaald van Freeman, (R.), *Strategic management: a stakeholder approach*, Boston, Pitman, 1984, p. 25.
- 8/ Salzman, (J.), *Product and raw material ecotagging: the limits for a transatlantic approach*, Berkeley, University of California, 1998, pp. 7-8.
- 9/ WTO, *Singapore Ministerial Declaration*, Ministerial Conference, Singapore, 9-13 december 1996.